

Ett gott samspel

En guide om
samspelsstrategier

Det här är en samspelsguide som handlar om vad som kännetecknar ett gott samspel med personer som har grav-djupgående intellektuell funktionsnedsättning.

 ELDORADO



Samspelsguiden innehåller tre delar:

1 Ett gott samspel

Avsnittet handlar om vad som kännetecknar ett gott samspel. Här berättar vi kort om vad grav-djupgående intellektuell funktionsnedsättning innebär, att vi kan lära av det tidiga samspillet med små barn, om bemötande och att vi som finns omkring personen har ansvar för det goda samspillet.

2 Pilotutvärdering av samspelsguiden

Deltagare som har använt samspelsguiden berättar om sina erfarenheter.

3 Samspelsguide med reflektionsmaterial

Ett praktiskt underlag för att förbereda och utvärdera ert samspel.



Till samspelsguiden finns en film. Den här broschyren och filmen utgör tillsammans ett utbildningspaket för dig som vill förbättra samspillet med personer som har grav-djupgående intellektuell funktionsnedsättning.

På folderns baksida hittar du länk till filmen med mera.

Referenser

- » Arthur, M. (2004). "Patterns amongst behavior states, socio communicative, and activity variables in educational programs for students with profound and multiple disabilities". *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 16, 125–149.
- » Hundeide, K. (2009). *Vägledande samspel i praktiken: genomförande av ICDP-programmet*. Värnamo: ICDP.
- » Koski, K., Martikainen, K., Burakoff, K., & Launonen, K. (2010). Staff members' understandings about communication with individuals who have multiple learning disabilities: A case of Finnish OIVA communication training. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 35(4), 279-289.
- » Thunberg, G., Carlstrand, A., Claesson, B. & Rensfeldt Flink, A. (2011). *Kom Igång – en föräldrakurs om kommunikation och kommunikationsstöd*. Vänersborg: Västra Götalandsregionen.
- » Stern, D. (2010). *Forms of Vitality*. Oxford University Press.

Ett gott samspel

Samspel med andra är helt grundläggande för oss människor. Från födseln och i många år framöver är vi helt beroende av andra. Den här samspelsguiden handlar om vad som kännetecknar ett gott samspel med personer som har grav-djupgående intellektuell funktionsnedsättning (IF).

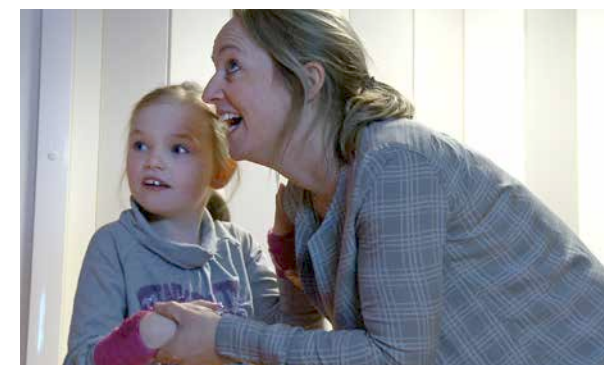
Samspel för ökad livskvalitet

Personer med en grav-djupgående IF behöver stödjande relationer för att klara av vardagliga behov men också för att kunna uttrycka sina förmågor, sin vilja och sin personlighet. Vissa personer tar få initiativ till samspel; samtidigt har forskning visat att samspel är viktigt och bidrar till ökad vakenhet, engagemang och livskvalitet.

Viktigt med lyhörd omgivning

Personer som har en grav-djupgående IF har en konkret verklighetsuppfattning vilket innebär att personen upplever, känner igen och agerar i nuet. Personer med grav-djupgående IF har oftast inget verbalt språk. Det är viktigt att omgivningen är lyhörd och uppmärksam på personens icke-verbala kommunikativa signaler, eftersom dessa kan vara mycket subtila: Det kan handla om en blick, att andningen förändras eller ett leende.

Svar i interaktionen kan också vara fördröjda. Kommunikativa signaler kan också se olika ut vid olika tillfällen och i olika situationer. Att utgå från personens intresse och fokus för stunden, skapar förutsättningar för att dela uppmärksamhet och samspel. Genom att vi som omgivning imiterar och besvarar de initiativ som personen tar, ges förutsättningar för personen att förstå att hen kan påverka sin omgivning och göra avsiktliga val.



Ett gott samspel

Det är du och jag nu.
Inget annat.



Respektfullt bemötande

För att förstå och lära oss mer om det goda samspelet har vi mycket att lära av vad vi gör med vår kommunikation när vi samspelar med ett litet barn. Många av de strategier som vi använder i det samspelet är gynnsamma även då vi möter målgruppen personer med grav-djupgående IF. Samtidigt är det viktigt att vi bemöter varje individ respektfullt med hänsyn till personens ålder och livserfarenhet.

När vi samspelar med ett litet barn anpassar vi vår kommunikation på flera olika sätt. En viktig del i det tidiga samspelet är att vi är uppmärksamma på barnet och läser av de små, små signaler som barnet ger ifrån sig, till exempel förändringar i andning, olika ljud barnet gör, vad barnet fäster sin blick på och så vidare. Vi tolkar det som kommunikation även om det kanske inte alltid är medvetna kommunikativa signaler från barnets sida.

Genom att barnet konsekvent blir besvarat av sin omgivning, tänker man sig att barnet så småningom utvecklar förståelsen och erfarenheten av att det kan påverka sin omgivning, och de omedvetna signalerna blir på så sätt alltmer medvetna och tydliga.



Funktionsnedsättning påverkar samspelet

Som Thunberg med flera (2011) skriver i sin bok *Kom igång – en föräldrakurs om kommunikationsstöd* så kan detta samspelsmönster påverkas om personen har en funktionsnedsättning. En funktionsnedsättning kan exempelvis göra att personen är svagare, långsammare eller har otydligare signaler vilket kan leda till att också samspelspartnern samspelar mindre, är mindre lyhörd, är mer styrande och anpassar sig mindre i sin kommunikation.

Det här är något som många gånger sker helt omedvetet men som kan resultera i en negativ spiral vad gäller kommunikation och samspel. Vissa personer med grav-djupgående IF tar få egna spontana initiativ till samspel, varför mycket av ansvaret landar på oss runt personen. Forskning har visat att social interaktion är mycket viktigt för gruppen och bidrar till ökad vakenhet, engagemang och livskvalitet (Arthur, 2004).

Ha tålamod – responsen kan dröja

Om en person lever ”här och nu” så behöver vi vara ”här och nu” i vårt bemötande. Vi får försöka krypa in i personens värld, titta och lyssna och fånga in vad som just för stunden fångar personens fokus. Vi får medvetet visa med kropp, mimik, blick och röst att vi förväntar oss kommunikation – att vi förväntar oss att personen ska signalera eller göra något och därefter vänta. Här är det viktigt att ha tålamod eftersom responsen kan dröja längre än man tror. När väl personen gör något som svar, oavsett om det är medvetet eller omedvetet, så är det viktigt att vi tolkar det som kommunikation och bekräftar personen. Att bli tolkad och bekräftad är viktigt för att kommunikationen och samspelet ska etableras.



Pilotutvärdering av samspelsguiden

Under våren och sommaren 2015 genomfördes en pilotstudie tillsammans med 11 personer – föräldrar eller stödpersonal till en person med grav-djupgående IF – som anmält sitt intresse för att pröva samspelsguiden på Eldorado.



Så här gick utvärderingen till

Inledningsvis inbjöds deltagarna till en teoretisk genomgång om vad man utifrån beprövad erfarenhet och vetenskap vet om betydelsen av samspel för målgruppen, och hur detta kan stödjas. Sedan ombads deltagarna att använda samspelsguiden under fyra besök på Eldorado tillsammans med personen med funktionsnedsättning.

Personalen på Eldorado fanns då som vanligt tillgängliga som ”bollplank” eller som stöd i olika aktiviteter, till exempel musikaktiviteter, vilka kunde utformas efter deltagarnas önskemål och anpassas till personens resurser och intresse.

Därefter hölls utvärderande fokusgruppsintervjuer. Vi var intresserade av att veta om deltagarna uppfattat att guiden var användbar i samspelet med personen, och, i sådana fall, på vilka sätt.



Följande fem teman kunde identifieras utifrån fokusgruppsintervjuerna:

1 Betydelsen av att schemalägga tid för socialt samspel

Flera deltagare uttryckte att det i vardagen är så mycket som ska göras; laga mat, städa, förflyttningar och omvårdnad. För de som arbetar på boenden, dagliga verksamheter eller skolor är det också många andra individers behov som ska tas hänsyn till. Allt detta ansågs kunna påverka möjligheten till ett gott samspel i vardagen. I projektet blev därför vikten av att ”komma iväg” och verkligen schemalägga tid för samspel tydligt.

Det framhölls också att detta kanske är extra viktigt med den aktuella målgruppen som ofta behöver god tid på sig innan de själva blir aktiva, och som mer sällan tar egna initiativ till socialt samspel. Att ha tiden, och att veta att nu är det ”jag och du, här och nu” lyftes fram av flera deltagare som väldigt viktigt för samspelets kvalitet.

– Det är så mycket runtomkring, man hinner ju liksom inte. Det är ju så i vardagen.

– Det är du och jag nu. Inget annat.



2 Medvetandehöjning och reflekterande praktik

Flera deltagare uttryckte att de i de verksamheter där de jobbade hade inarbetade rutiner och arbetssätt som de arbetade efter, och som man inte alltid reflekterade så mycket över. Deltagarna i projektet framhöll att det ofta var bra saker man gjorde, men att det också fanns utrymme att utveckla sitt sätt att relatera socialt till personerna man arbetade med. I båda fallen uttrycktes att det var bra att bli medveten om varför man gör som man gör.

En deltagare lyfte särskilt fram att det var positivt att man inte blev ”tränad” av personalen på Eldorado, utan att man fick arbeta med samspelsguiden på sitt eget sätt och att man på så sätt blev tryggare i sitt samspel, än om det hade handlat om att försöka ”presteras” eller visa sig duktig. Att utvecklas inom området socialt samspel är alltså inte som att lära sig ett nytt språk eller att lära sig spela ett instrument. I stället är det något som vi har i oss, och som det handlar att bli medveten om.

– Jag tror i alla fall att i min personalgrupp så behöver vi bli mer medvetna om vad vi gör och vad vi inte gör, hur vi bemöter våra brukare.

– Det har hänt att man tappat bort varför, utan det är bara så man gör.



3 Ett språk för professionell utveckling

Flera deltagare lyfte fram att samspelsguiden också använts utanför Eldorado, och att man använt den som ett underlag för diskussioner på den egna arbetsplatsen. Socialt samspel kan lätt bli lite luddigt och nedprioriterat i verksamhetsplaneringen menade man, men att det i guiden fanns ett tydligare språk, och en form, för vad man menar med samspel, och varför det är viktigt. På så sätt kunde temana hjälpa till att stödja ett professionellt språk om socialt samspel.

– Jag plockar väl hem det i hemmiljön, alltså även till våra assistenter, till assistentgruppen.

– Jag behövde någon som kunde hjälpa mig att uppfatta de frågor som stod här, på rätt sätt.

Bland de som var föräldrar lyftes fram att material kunde användas som arbetsmaterial med barnens assistenter för att tydliggöra vad man menar med samspel. Samtidigt framkom i diskussionen också behovet av stöd av någon på Eldorado för att verkligen förstå innebörden i frågorna. På så sätt står samspelsguiden förmodligen inte helt på ”egna ben”, utan det behövs möjlighet att diskutera innehållet i guiden för att se parallellerna till den egna praktiken.

Det är viktigt att poängtera att arbetet med guiden inte skedde i direkt arbete med personen med grav-djupgående IF, utan med viktiga stödpersoner i omgivningen.

Under projektiden blev deltagarna inbjudna till Eldorado ett antal gånger, ibland utan och ibland tillsammans med den person med funktionsnedsättning som man sedan samspelade med.

4 Aktivitet som stöd för samspel

Flera deltagare lyfte fram betydelsen av en meningsfull och motiverande aktivitet som stöd för samspel. Under sina besök på Eldorado har deltagarna använt olika aktiviteter så som musik och sinnesrum med bollbad, ljud- och ljuseffekter, gunga med mera. Samtidigt som dessa aktiviteter beskrevs som ett stöd för interaktion så lyftes det ändå fram att det inte är själva aktiviteten i sig som är det viktiga.

En person tog som exempel upp att de i flera år har använt sinnesstimulering som en aktivitet på den egna arbetsplatsen, men att kvaliteten på denna aktivitet höjdes dramatiskt i och med en höjd medvetenhet rörande betydelsen av samspel i aktiviteten. För att uttrycka det lite krasst, så hade man tidigare legat och halvsovit i ”vita rummet” på arbetsplatsen, men att den höjda medvetenheten kring samspelets betydelse gjorde att aktiviteten ”lyfte”. Flera deltagare lyfte också speciellt fram musikaktivitet som en särskilt stödjande kontext och aktivitet för samspel.

– Tanken är väl att det ska funka överallt. [...] Samspelet ska ju inte bara funka när man sitter i bollhavet eller så. Det ska ju funka när man sitter i soffan.



5 Lyhördhet och otillräcklighetskänslor i relation till de små uttrycken

Den ökade medvetenheten om den egna betydelsen i samspelssituationen upplevdes av en del deltagare som väldigt motiverande och inspirerande. Man fick syn på små signaler hos den person man arbetar med på ett annat sätt, och samspelet kunde utvecklas till en nivå som förvånade vissa. Samtidigt så är det så med målgruppen att en del personer visar väldigt små signaler, och dessutom varierar dagsformen mycket. Detta var fallet även i vår grupp. Några deltagare uttryckte i relation till detta otillräcklighetskänslor över att inte kunna läsa av, stödja eller utveckla samspelet. Det här, menade man, var också ett potentiellt hot för motivationen för den egna ansträngningen, och kunde resultera i att man i vardagen gav upp försök att interagera, för att istället lägga tiden på att ordna mer med praktiska saker där resultaten är tydligare. På så sätt finns det en risk att en negativ spiral kommer igång rörande samspel. Det lyftes fram att en ökad medvetenhet och schemalagd tid för socialt samspel kan motverka en sådan negativ utveckling.

– Jag var en person som egentligen var lite misstänksam, men det var så coolt.

– Alltså det var jättesvårt [...]. Hon vill ju ingenting.

– Då är det en bra prestationsgrej, så man vet vad man ska göra och ha fokus på.

Sammanfattningsvis tyder utfallet från pilotutvecklingsprojektet på att reflektionsmallen uppfattats som användbar ur flera olika perspektiv när det gäller att stödja det goda samspelet tillsammans med personer med grav-djupgående IF.



Samspelsguiden

Samspelsguiden är tänkt att kunna användas oavsett aktivitet, ålder på personen eller relation till personen med funktionsnedsättning, till exempel förälder eller personal.

Under 2015 utvecklade Eldorado i samverkan med forskare från Göteborgs universitet en samspelsguide som syftar till att skapa en höjd medvetenhet kring hur vi som samspelspartner kan agera för att skapa så goda förutsättningar som möjligt för samspel tillsammans med personer med grav-djupgående IF.

Våra inspirationskällor

Vid sidan av tidigare nämnda föräldrakursen Kom Igång har vi även tagit betydande intryck av Modellen *Oiva* (Koski med flera, 2010) utvecklad vid kommunikationscenter Tikoteekki i Finland, vid framtagandet av samspelsguiden. Vi har även inspirerats av modellen *Vägledande samspel ICDP* (Hundeide, 2009). ICDP ett relations- och empatibaserat program som fokuserar på det positiva samspelet. Slutligen har vi tagit intryck av psykologen

Daniel Sterns teori om vitalitetsaffekter i samspel, det vill säga den livskraft som man för med sig in i ett samspel (Stern, 2010).

Fem aspekter av det goda samspelet

Samspelsguiden handlar om vad som kännetecknar ett gott samspel med personer med grav intellektuell funktionsnedsättning. Guiden består av fem teman som är alla viktiga aspekter av det goda samspelet.

Det övergripande temat är: **Aktivitet, vitalitet och tajmning**. Det handlar om den specifika stämning eller energi som är knuten till varje aktivitet.

Dessutom finns temana: **Närvaro, Vänta, Tolka och bekräfta** samt **Anpassa uttryckssätt**. Till varje tema finns tillhörande frågor.

Samspelsguiden



Samspelsguide med reflektionsmaterial

Din roll som samspelspartner

Frågorna nedan handlar om din roll som samspelspartner. De kan användas både för att du ska kunna förbereda dig inför en samspelssituation och för att utvärdera ditt samspel efteråt.

Aktivitet, vitalitet och tajmning

Det här är ett övergripande tema i guiden. Vad som menas med detta tema är den specifika stämning eller energi som är knuten till varje aktivitet.

- » Hur och i vilket tempo utförs en viss handling?
- » Vilken känsla och rytm finns i en viss aktivitet?
- » Hur mycket liv och livskraft, vitalitet, bidrar jag med?

Närvaro

- » Är jag uppmärksam?
- » Är jag lyhörd?
- » Observerar jag det som sker?
- » Uppmärksammar jag kommunikationsförsök?
- » Är jag i jämnhöjd med personen?
- » Är jag ansikte mot ansikte?
- » Har jag ögonkontakt?
- » Använder jag beröring?
- » Deltar och gör jag tillsammans?
- » Ger jag förutsättningar för att skapa delad uppmärksamhet?

Vänta

- » Vågar jag göra pauser så att personen kan ta initiativ till aktivitet och samspel?
- » Förväntar jag mig ett svar? (Aktivt lyssnande)
- » Väntar jag tillräckligt länge?

Tolka och bekräfta

- » Tolkar jag personens initiativ som avsiktliga?
- » Svarar och bekräftar jag handlingar, blickar och känslouttryck?
- » Iakttar jag hur personen svarar på mina tolkningar? (Var min tolkning rätt? Gissade jag rätt?)
- » Får personen ta initiativ till aktiviteter?
- » Speglar och imiterar jag personen?

Anpassa uttryckssätt

- » Anpassar jag mitt uttryckssätt efter personen? (Så som kroppsspråk, röst och tempo.)
- » Förbereder jag personen inför olika moment?
- » Är jag tydlig vid avslut och byte av aktivitet?
- » Har jag strategier för att locka tillbaka fokus i vårt samspel?
- » Gör jag en sak i taget?
- » Använder jag anpassad Alternativ och Kompletterande Kommunikation, till exempel kroppsspråk, gester, pekningar, föremål, sinnesförmimmelser, tecken och bilder?

(Åsberg Johnels, Johnels & Rådenmark, 2016)

Aktivitet, vitalitet och tajmning

Ställ följande frågor till dig själv.
Anteckna gärna dina funderingar.



Hur och i vilket tempo utförs en viss handling?

.....

.....

.....

Vilken känsla och rytm finns i en viss aktivitet?

.....

.....

.....

Hur mycket liv och livskraft – vitalitet – bidrar jag med?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Närvaro

Ställ följande frågor till dig själv.
Anteckna gärna dina funderingar.



Är jag uppmärksam?

Är jag lyhörd?

Observerar jag det som sker?

Uppmärksammar jag kommunikationsförsök?

Är jag i jämnhöjd med personen?

Är jag ansikte mot ansikte?

Har jag ögonkontakt?

Använder jag beröring?

Deltar och gör jag tillsammans?

Ger jag förutsättningar för att skapa delad uppmärksamhet?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vänta

Ställ följande frågor till dig själv.
Anteckna gärna dina funderingar.



Vågar jag göra pauser så att personen kan ta initiativ till aktivitet och samspel?

.....

.....

.....

Förväntar jag mig ett svar? (Aktivt lyssnande)

.....

.....

.....

Väntar jag tillräckligt länge?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tolka och bekräfta

Ställ följande frågor till dig själv.
Anteckna gärna dina funderingar.



Tolkar jag personens initiativ som avsiktliga?

.....

.....

Svarar och bekräftar jag handlingar, blickar och känslouttryck?

.....

.....

lakttar jag hur personen svarar på mina tolkningar? (Var min tolkning rätt? Gissade jag rätt?)

.....

.....

Får personen ta initiativ till aktiviteter?

.....

.....

Speglar och imiterar jag personen?

.....

.....

.....

.....

.....

Anpassa uttryckssätt

Ställ följande frågor till dig själv.
Anteckna gärna dina funderingar.



Anpassar jag mitt uttryckssätt efter personen? (Så som kroppsspråk, röst och tempo.)

Förbereder jag personen inför olika moment?

Är jag tydlig vid avslut och byte av aktivitet?

Har jag strategier för att locka tillbaka fokus i vårt samspel?

Gör jag en sak i taget?

Använder jag anpassad Alternativ och Kompletterande Kommunikation,
till exempel kroppsspråk, gester, pekningar, föremål, sinnesförnimmelser, tecken och bilder?

Har jag utvecklat någon ny strategi i arbetet med guiden idag?

Har jag upplevt några svårigheter i arbetet med guiden idag?



Eldorado är en mötesplats för aktivitet, kunskap och kultur för personer med grav intellektuell funktionsnedsättning i Göteborg och deras närstående och personal.

Har du frågor eller vill ha mer information kring samspel eller kring målgruppen personer med grav intellektuell funktionsnedsättning, kan du gå in på Eldorados webbplats. Där kan du också anmäla dig till vår utbildning om Ett gott samspel.

Här kan du se filmen



Via QR-koden kan du hämta filmen om ett gott samspel direkt till din mobil eller surfplatta.

Mer information

Webbsida www.goteborg.se/eldorado

Youtube **Ett gott samspel**

Facebook **Eldorado - Aktivitet, Kunskap & Kultur**



Göteborgs Stad i samarbete med Göteborgs Universitet.



GÖTEBORGS UNIVERSITET